

יונה הנץ

(מהגיונות יום הכיפורים הזה)

השימוש הנפוץ במונחים "נץ" ו"יונה" לשתיהם התפישות המנוגדות, תפישה תוקפנית ותפישה פייסנית, לכאורה עמדת מלחמה מזה ועמדת שלום מזה (לכאורה, אמרתי, שהרי רק הרחק מן העכשיו מתברר מה אמת ומה אחיזת-עיניים אלה, פעם לכאן ופעם לכאן), דימוי זה בא לנו כאילו מן החוץ, האנגלי כמובן. בדיקה נוספת מוכיחה, שלפחות האחד משני הדימויים שרשו עברי קדום, כי הנה יונה כסמל השלום, הפיוס, הבשורה הטובה, הרכות, מתיבת גח "שלום" נשלחה, ועד כדי כך נתחבבה עלינו שחז"ל: (האם כבר שאלתי בטורי זה למה כל ה"חכמים" הם ז"ל?) המטילו את כנסת ישראל ליונה - "ישראל דומים ליונה הבורחת מפני הנץ" - יתירה מכן: הנץ נמנה בתורה במפורש עם המריפה, אסור האכילה, אך היונה כשירה למהדרין בתנאי, כמובן, שתישחט שחיטה כשרה, או אז מותר לאכלה. זכות גדולה לה, ממש פרס על היותה מבשרת הישועה לנוח, לבניו (וגם חם בתוכם), פרס על שאיננה סורפת. פעם אחת בלבד, דומני, היונה המקראית מופיעה בדימוי שלילי: "אפריים... יונה פותה אין לב אומר הנביא הושע, אבל הוא ממהר ומסביר מהו פתיותו של אפריים: מצריים קראו, אשור הלכו. (ז' 13), משמע: נפתו להאמין לשלום מצריים ואשור, דמו ליונה המנסקת לנץ. ומה עושה שר ההומור המקראי הסמוי? אם תשאל מיהו במקרא ה"נץ הגדול ביותר, על נקלה תגלה: יונה. וכוונתי, כמובן, לזה הנביא הידוע, שספרו נקרא בתפילת מנחה של יום הכיפורים וה"עלייה" לקריאה זו - מפסוק יונה - היא מכובדת ביותר.

\*

יונה זה כשם אדם במקרא, ושם נביא דוקא, ונביא שאיננו דוקא מן ה"יונים", יש בכך, כפי שזיינתי, מן ההומור הנסתר. אך לפני שאוכיח את ניציותו של הנביא, מן הראוי לעמוד בכלל על הצדדים ההומוריסטיים שבספר קטן ונחמד זה, שדומני שלא תמיד נתפשו על ידי הקוראים והמפרשים, כנראה מתוך יראת-הכבוד העמוקה והמוצדקת כלפי כתבי הקודש, שכאילו איננה מתירה את ההומור.

נפתח בעצם הניטוי הזה: "ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה'..." ודאי שבימי קדם רווחה האמונה שהאלים קשורים במקום, והנושט את המקום, נושט את האלוהים. אך הכותב את הדברים בימי הנבואה ובאזני העם, והמדובר בנביא, ודאי ידע איזה היוך או צחוק הוא מעורר בעצם המחשבה: לברוח מלפני ה' מיפו ל... תרשיש, על כל פנים, המספר רצה להחזיר בשומעיו את הגיחוך שבדבר, שהרי יונה עצמו בספרו לאנשי הספינה מיהו, אומר: "עברי אנוכי, ואת ה' אלוהי השמש אני ירא, אשר עשה את הים ואת היבשה...". ככה? אם זהו אלוהיך, כיצד אתה חושב לברוח ממנו?

ובכן לא נודמן לי - "ולא ראיתי איתנו ראייה" לראות מפרשים שיקשרו את הדג שבלע את

יונה עם שם העיר נינוה. והנה מחוויר למדי שהשם נינוה קשור במילה נון, דג, ואכן היתה אלת הדגים מסמלי העיר, עתה הכוונה ברורה: יונה מסרב ללכת לעיר נינוה של אלת הדגים, בורח ולאן הוא נקלע? למעי דג, כמובן. לא רק עונש כאן, כי אם עונשו כראוי - גם אלוהי השמש מחונן בחוש הומור, ממש הומור אלוהי.

ואיך זה לא עמדו מפרשים (ואני חוזר ונזהר: לעניות דעתי) על משחק המילים בפרק ג' פסוק ז', כשמסופר על הצו מסעם המלך... ש"האדם והנהמה והבקר והצאן אל יטעמו מאומה", ביחוד כשצירוף זה, "מסעם" כלומר, בשם, כמקובל מאד בעברית המאוחרת, איננו יהוה עברית הקדומה, וברור שהוא בא לאמר: מסעם המלך אל טעמו... האם לא שעשוע לשוני כאן?

ואם כבר בטעם מדובר, מסתבר עד מאד - אם כי לא נאמר - ש"מציאה" זו שזומנה לו, על דג, לא ערבה ביותר לחיכו ולטעמו. מן הרגיל שאדם מביא דג שאיננו טרי ביותר, אך שהדג יביא אדם? אך מה פלא? כי הנה מה עושה יהודי זה? לאמנם הוא אמר עברי אנוכי, אך עד מהרה נתעורר היהודי שבו, נתעטף בסליה ותפילין והחל מתפלל ושר זמירות, שלושה ימים ושלשה לילות, אפילו דג יכול להשהגע מזה! קם והקיא.

ומעשה הקקיון? בכל זאת, קוראי היקרים והנבונים, מה פירוש הדברים: "ויאמר ה'", אתה חסת על הקקיון" וגו'? וכי על הקקיון חס יונה? הלא על עצמו ועל ראשו הוא חס! בלי מלחמות נפוליאון ברוסיה, חיכו יהודים רבים בכליון נפש לנצחוננו, כדי לנשום קצת לרווחה מגזירות הצארים והיו יושבים בבית המדרש ונותנים עיצות אסטרטגיות לקיסר הצרפתי, שבצילו קיוו להשיב נפשם. עד שקרה האסון. אמנם לא כבספר יונה, רוח קדים, אם רוח שלגים, בין כה ובין כה, תבוסה, והקקיון איננו. כעסו היהודים מאד, כמובן, והפטירו: לעזאזל נפוליאון, אך אותנו הוא "הרג" לגמרי! הוי - אגב - כמה קקיונים שכאלה היו לנו אשלייה בכל הגלויות? וברצונות מוחלטת: האין קשר לשוני בין הקקיון הזה ובין הדג שהקיא את יונה? ואני כבר רואה את עקימת השפתיים של קוראים חטורי-סבר מדעי: די עם דרשנות זו! לאט לכם, רבותי המלומדים. שלו את אבן-שושן לידיכם. בערך

"קקיון", נאמר שם במפורש: "כנראה הכפלה של קיא, על שום פעולת זרעיו הגורמים להקאה...". משמע, ~~בהכרח~~ המחבר האמן של ספר יונה דפדף יפה באבן-שושן, וכשם שזימן את הדג כנגד נינוה, כך הוא פתח ב"קיא" וסיים ב"קקיון". היש עוד מי שיפקפק ~~באמת~~ באמנות ההומוריסטית שביסוד הסיפור?

ומכאן לנבואת יונה: "עוד ארבעים יום וגיננוה נהפכת". מלאכת מחשבת! כמעט ניתן לאמר: גם מבחינה משפטית, כדי לא לתת עילה ליונה להגיש את הקב"ה ל... בג"צ על הסעייה, שלא לאמר חלילה וחס: הונאה. וכי מה נצטרף יונה לנבא על נינוה, שהיא נהפכת? ואכן, נהפכה. מעיר רשעית לעיר צדקת. וכי לא מהפיכה היא זו?

אלא שבכך כבר הגענו לצד האידיאלי והמוסרי של הספר, אם כי גם בכפל האפשרויות החבר  
ב"נהפכת" עדיין נשמר יסוד והומור העמוק.

\*

וכדי שלא יחשדו בי שאני הופך את הספר הזה למעשה שעשועים אפסיר ברורות: עיקרו האידיאלי  
למרות הצורה הקלה, הוא רעיון החסא והעונש והאפשרות של חזרה בתשובה, זו חוליה שלישית  
מסוגלה, ~~לאחר סיפור המבול וסיפור סדום~~. בשני הסיפורים הראשונים חסר  
יסוד האזהרה. לא נשלח נביא, לא לדור המבול ולא לסדום, ולא נשאל למה. לנינווה  
נשלח, ולמרבית ההפתעה: הועיל. היו נביאים שניכרו להתחמק מהשליחות לעם ישראל מהחשש -  
או שמא אף הבטחון - שלא יצליחו בשליחותם, וישראל לא יחזרו בתשובה. יונה מנסה לברוח  
מהשליחות לנינווה מהחשש שמא... יצליח, ונבואת החורבן תבוטל בהחמי שולחו, כי רבים הם.  
אל חנון ורחום.

מכאן שאין יונה רוצה בהצלחה שכזאת, מנוגד לרוח כל הנביאים. האם יש כאן עניין של  
יוקרה אישית בלבד? האפשר להעלות על הדעת שמי שנמצא ראוי להיבחר לנביא, יעדיף שעיר  
גדולה כל-כך תיחרב על כל הושביה, כולל זקן וסף, (וילדים חפים-מפשע) ובלבד שהוא יוכל  
להתפאר: "צדקתי, אמרתי לכם...". עד כדי כך?

הרי אתה ההיפך מזה מצאו אצל אברהם בפרשת סדום. שם אלוהים שולח להחריב את סדום הרשעה  
ללא התרעה מוקדמת, ואברהם מבקש להציל את העיר ולוא רק למען עשרה צדיקים, אם ימצאו  
שם. עם זאת, לא נשכח שאברהם אבינו, היונה, עושה מעשה "אנטנה" ממש, כשהוא משהירר  
במבצע מפתיע ליד דמשק את לוט בן-אחיו שנחטף על-ידי ארבעת המלכים.  
בנינווה, מסתבר, לא נמצאו כלל צדיקים, על כל פנים אין נסיון לחפש אותם, אם להציל את  
העיר למענט, אם להציל אותם בלבד כמו את לוט מסדום. "עלתה דעתם", משמע, העיר נידונה  
בשלמותה. והנה מתרחש דבר נדיר ביותר שלא לאמר, דבר שלא היה לא לפניו ולא לאחריו?  
עיר שלמה חוזקת בתשובה. נינווה, בירת אשור, חוזרת בתשובה. "ויאמינו אנשי נינווה  
באלוהים... ויתכסו שקים האדם והבהמה (גם הבהמה התכסתה שקים!) וישבו איש מדרכו  
הרעה ומן החמס אשר בכפיהם". לאמר לך שלא היה כאן רק עניין של הכרזת המלד, כי אם  
מעשה כל איש ואיש. ממש מפלאי ההיסטוריה האנושית, כמעט... שלא בנדר טבעי, ~~הוא~~  
טבע אנושי. ואל רחום וחנון "ראה כי שבו מדרכם הרעה וקייחם על הרעה אשר דיבר לעשות".  
ויזכה? ויחר לך?

נביא והוא מצטער על מעשה הסליחה שסלח אלוהים לנינווה? היאומן? ברור שבעצם רצונו  
בחורבנה של נינווה הוא מגלה את אופיו הניצני, לא יחוס על זקן וסף, למעלה ממאה ועשרים  
אלף נפש, ובימים ההם זה שקול כנגד עיר מליונים שבימינו, וחרו עיר זו לא עשתה לו א  
אישית כל רעה, מעולם לא היה שם,

ואט אמנם זו נינווה בירת אשור, העתידה להחריב את מלכות ישראל, והוא יונה מסם בא, ממלכות אפריים, המעשה יתרחש רק כעבור עשרות שנים, בימי סנחריב. על כל פנים, בימיו של יונה מלכות אפריים היא בשיא גדולתה, גוברת על ארם. הלא היא אריה, ואין סכנה גלויה נשקפת לה מאשור.

ואם סיפור חרונו של יונה הנביא על המעשה היוני של אלוהים הסולח לנינווה, לא די בו כדי להוכיח את אופיו הניצי של יונה הנביא, בא זכרו בהקשר אחר, היסטורי פוליטי מובהק, ומוכח את תכונתו זו ההחלטית - בספר מלכים (ב' יד', 25) מסופר על שליחות מסוג אחר של אותו נביא יונה בן אמיתי. הוא נשלח על ידי השם לירבעם בן יואש (ירבעם השני), המתואר כעושה הרע בעיני ה', ומצווה עליו להשיב את גבול ישראל על מלכוא חמת עד ים הערבה, "כי ראה ה' את עני ישראל ואין עוזר לישראל".

משליחות זאת אין יונה מנסה לברוח. אותה הוא עושה ברצון ובהצלחה. נביא הרוצה בחורב נינווה הרשעה ובהשבת גבולה הצפוני של מלכות ישראל הרחק מעבר לצידון ואף בירות של היום. (רק ללא אקסואליזציות, בבקשה מכס).

היש קשר ענייני בין יונה בן אמיתי, נביאה של מלכות ישראל הגדולה והחטאה ובין יצח בן אמיתי הזועם על הצלתה של נינווה? מדובר באותו איש - ברור: יונה בן אמיתי. מדובר באופי ניצי - גם זה ברור. מה שניתן לאמר רק בגדר השערה, על מנת לגשר בין השניים:

הוא זה: כאשר יסופר סיפורו של יונה בנינווה - ואף על פי שבסיפור עצמו אין שום רמזים מדיניים ואף שם המלך לא הוזכר - כבר היתה תמונה ברורה של המסמעות

האזמפריאלית של אשור הכובשת ומגיעה עד הים התיכון ועד מצריים, אם סמוך לחורבן

אם שנים אחריו. המונח נינווה בירת אשור כבר לא הצטייר כעיר צדקנים החוזרת כולה

בתשובה לשמע אזהרה של איזה נביא בשם אלוהים מרחוק, וגם השומעים התייחסו לסיפור

כאל מעשה אמת - ולא יצירה לצרכי לקח מוסרי - לא ייפלא אם נתעורר הרהור שני:

אין ערובה ב"בעל תשובה" שכזה. יכולה נינווה לחזור בתשובה ולזכות בחנינה מידי

אלוהים רחום וחנון, ולצאת כעבור שנים אחדות לכבוש, להחריב ארצות, ובין היתר גם

להחריב את מלכות ישראל, ממנה בא אותו נביא כשלושים עד ארבעים שנה לפני-כן.

אולי בכלל יש לנהוג בזהירות לגבי מהפיכה פתאומית שכזאת אצל עיר שלמה: בין לילה

ועשרים אלף אנשים נעשים מפושעים לצדיקים ומאמינים, כשמושב התשובה בכלל אינו

ליהם, כאשר מן האלילות באו ואליה עד מהרה שבו.

רמז גם דבר זה במעשה הקקיון. שם ראה יונה הנביא בתשובה הפתאומית הזאת

קקיונית, שתיבש ללא בוש עם קרני שמש ראשונות והיתה כלא היתה ויצא

זלכות. והיונה תיטרף על נקלה, ורק יונה נמצא צודק בתכונות, כי לא

"התפעל" כל-כך ממעשה התשובה של הרבה אדם שלא ידע בין ימינו ושמאלו ובהמה רבה, בהמה רבה מאד, ואיכני מעז לחשוב מה היתה יכולה להיות ההתפתחות ההיסטורית, אילו עשה אלוהים לנינווה כאשר עשה לסדום ולא בא סנחריב לעולם...!

ואין צריך לאמר - ואיך לא לאמר זאת ערב יום הכיפורים - שלא כך דינו של עם ישראל, לגביו מושגי השיבה והתשובה, הם מטמעותיים ואפשריים, שלא לאמר - הכרחיים - כי מן האמונה באו, ממנה סטו ואלוהיה הם שבים כל עוד שרשים בהם, זמן הארץ גלו ואלוהיה הם שבים כי שרשם בה.

ואם בהשערת זו המצדיקה את יונה הנץ והמצרה עימו על שלא עלה בגורלה של נינווה - כדין - מה שעלה בגורלה של סדום, בטרם יצאה אשור להחריב עולמנו, מלכות עשרת השבטים, אם בפירוש זה קומדיה של חזרה בתשובה נעשית סרגדיה שלנו, חוטא אני, הרי זה לכל היותר חטא ביני ובין המקום ויום הכיפורים יכפר על כך!

ושטא לא, שהרי כל איני חוזר בי, איני מתחרט. מילא, מוטב שאחטא לשמיים, משאחטא למה שנכונה לי כאמת. ונסלח למי שסלח לנינווה ולא סלח לישראל, שהרי בחשבון הרחוק מאז ועד היום: נינווה איננה, ועם ישראל חי וקיים!